

УДК 81.373.

РАЗДЕЛ 5.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ
В ТЕКСТАХ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ*Архипенко Л. М.
(Харьков, Украина)*ПРО ДЕЯКИ ПРИЧИНИ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ ст.

Поповнення української мови численними іншомовними запозиченнями згадується у більшості досліджень, присвячених змінам, які відбуваються у сучасній українській мові. Для того, щоб відмежувати у масі іншомовних запозичень слова, які є виправданими, корисними для мови, від тих, які просто засмічують її без будь-якої потреби, необхідно спиратися на їх об'єктивні характеристики. До таких характеристик, у першу чергу, відносяться причини запозичень – екстралінгвістичні та лінгвістичні.

Екстралінгвістичні (позамовні) та лінгвістичні (мовні) причини можуть розглядатися у діахронічному і синхронічному аспектах, так як для кожної епохи є характерним свій набір причин запозичення, але є причини, характерні для всіх епох. – це причини економічні, суспільно-політичні, відкриття у науковій сфері.

Так, економічний розвиток, що сприяє встановленню ділових зв'язків між різними країнами, інтеграції, обміну технологіями, прискорює запозичення нових реалій, речей, технологій, яким потрібні нові назви у мові-рецепторі, або ж запозичення назви, яка була у мові-джерелі. Таким чином, з'являється необхідність у називанні нового предмета, у реалізації номінативної функції мови. При цьому слід зазначити, що нова назва повинна бути уніфікована, щоб вона була зрозуміла і представникам мови, яка віддає, і представникам мови, що запозичує.

Суспільно-політичне життя будь-якої епохи характеризується розвитком нових демократичних ідей, прогресивних напрямків у суспільній думці, у філософії.

Культурологічні причини запозичення лежать в основі розвитку нових напрямків у художній літературі, музиці, живопису, скульптурі, а також у основі вдосконалення ідеології суспільства і моралі людини, етики людських стосунків.

Наукові принципи запозичення базуються на нових відкриттях, знахідках, наукових контрактах із закордонними партнерами, пов'язані з поїздками, конференціями, симпозіумами, з обміном студентами і професорами.

Соціально-психологічні причини запозичення: 1) мода на запозичення; 2) престижність іншомовного запозичення; 3) прагнення до евіфемістичності (у медичній та юридичній термінологіях); 4) прагнення до дотримання етики у людських стосунках.

Усі ці екстралінгвістичні, зовнішні причини запозичення формують певні лінгвістичні тенденції, що сприяють мовному запозиченню, яке виявляє себе у наступних моментах: 1) запозичення назви разом з предметом, поняттям, реалією; 2) запозичення слів для уточнення понять; 3) запозичення синонімів до вже існуючих у мові-рецепторі слів; 4) усунення дублетності шляхом семантичної і стилістичної диференціації синонімічних пар (якщо синоніми тотожні); 5) деталізація значень

синонімів; 6) стилістично-семантичні зміни; 7) термінологізація запозичення слів (за словами Ю.С. Сорокіна, запозичені слова більш термінологічні, схильні до термінологізації, тобто виступають у мові, що їх запозичує, як прямі знаки відомих предметів і понять [1, с. 59]).

Соціально-психологічні, зовнішні причини – мода на іноземні мови, престижність іншомовних слів – часто призводять до невиправданих запозичень і до засмічення мови, яка запозичує. «Цей спрощений шлях некритичного, а інколи навіть бездумного копіювання, який збіднює і власну наукову думку, і власну термінологію, і національну ментальність загалом, часто, навпаки, ускладнює розуміння і відтворення понять, окреслюючи їх механічними або модними запозиченнями. Історія нашої мови переконливо свідчить, що українська мова, як завжди, активно контактувала із спорідненими слов'янськими, латинським, із германо-романським, із тюркським мовним матеріалом, творчо використовуючи його для своїх актуальних проблем, цілком спроможна гнучко й точно перекласти, по – своєму осмислити і власними фонетико-морфологічними засобами відтворити те чи інше запозичене поняття» [2, с. 3].

Кінець ХХ ст. характеризується появою в українській мові великої кількості запозичень із англійської мови, а також активізацією іншомовних слів англійського походження, які перебували в українській мові на рівні екзотизмів.

Екстралінгвістичними (позамовними) причинами, які викликали таке бурхливе зростання запозичень, головним чином із англійської мови, у цей період є:

I. Економічні причини: 1) докорінна зміна економічного устрою в Україні, поворот до капіталістичних відносин на західний манер; 2) зародження ринку, ринкових відносин, вивчення американського зразка ринкових відносин, її ринкової економіки; 3) зародження і широке розповсюдження спільних підприємств, компаній; 4) інтеграція України у світову фінансову, банківську системи.

II. Суспільно-політичні причини: 1) зміна політичної надбудови у зв'язку із зміною економічного базису, перебудови політичної системи; 2) зміна ідеології з комуністичної догми на загальнолюдські цінності; 3) поява в Україні великої кількості партій, громадських рухів, які мають різні погляди, різні точки зору на розвиток України, відхід від єдиної авторитарної думки; 4) зростання громадської свідомості, активна участь у політичному житті країни, а звідси – інтерес до преси, новин, тенденція до запам'ятовування нових слів.

III. Культурні і культурно-побутові причини запозичення: розвиток нових напрямків у художній літературі, у кінематографії, у театрі, у музиці, архітектурі, оформленні квартир, споруд, офісів; 2) культурні акції творчих колективів різних країн, спрямовані на досягнення благородної мети; 3) обмін художніми колективами, виставками; 4) туристичні поїздки; 5) зміни у ставленні до моди, бажання залучитися до сфери моди, до нової естетики; 6) розповсюдження відео, обладнання відеоклубів і пунктів обміну відеопродукції; 7) активне культивування американського образу життя через посередництво фільмів різного рівня; 8) вільний доступ до новинок західної поп-музики; 9) поява великої кількості чоловічих, жіночих, підліткових журналів за типом американських видань; 10) поява у побуті нових реалій (побутові прилади, продукти, косметичні засоби і т.д.).

IV. Наукові причини: 1) відкритість наукових досягнень, що виражається у

доступності до наукового матеріалу тієї чи іншої країни; 2) розширення інформаційного поля, глобалізація інформаційних систем і надзвичайна інтенсифікація обміну інформацією як наслідок науково-технічного прогресу (у 80-ті – 90-ті роки 20 ст., саме у той час, коли в Україні впала залізна завіса, у Америці відбувалася інформаційна революція і на Україну обрушився справжній шквал інформації, який штучно стримувався комуністичним режимом); 3) обмін науковими кадрами і досягненнями; участь у симпозиумах і конференціях; 4) здійснення спільних наукових проектів.

V. Соціально-психологічні причини запозичення: 1) бажання позбавитися разом зі старим суспільним устроєм і від старих слів; 2) мода на розкований стиль поведінки, зокрема американців, а звідси і розкованість у мовленні, яка межує зі всюдозволеністю у виборі і композиції засобів висловлювання, у їх детабулізації; 3) престижність іноземної мови, сприйняття іноземного слова як більш престижного, красивого у порівнянні з вже існуючим власним; 4) етичні норми людських стосунків, які сприяють прагненню до евфемістичності при використанні слів, які відносяться до медичної і юридичної термінології, і слів із повсякденного життя; 5) комунікативна актуальність поняття, яка тягне за собою активне використання слова, що визначає дане поняття.

До **лінгвістичних (мовних) причин**, які роблять запозичення необхідним, можна віднести: 1) відсутність слова для називання нового предмета, нового явища, поняття і т.д. (*принтер, дилер, маркетинг* та ін.); 2) потреба у слові, у називанні для усунення непорозуміння між партнерами (*комп'ютер, бізнесмен*); 3) необхідність у розмежуванні змістовно-близьких, але все ж різних понять (*стиліст – гример, брифінг – прес-конференція*); 4) необхідність спеціалізації понять у тій чи іншій сфері, з тією чи іншою метою (*попереджувальний – превентивний, перетворення – конверсія*); 5) необхідність заміни деяких термінів у галузі анатомії, фізіології, медицини, юриспруденції та ін. евфемізмами із естетичних міркувань (*рак – канцер*); 6) тенденція до відповідності нечленованості, цілісності позначуваного поняття з нечленованістю того, що позначає, і цю тенденцію до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними іменуваннями (*овертайм – додатковий час, що призначається у спорті і надається команді для виявлення переможця; самміт – зустріч у верхах; поу-хау – нові передові технології*); 7) тенденція до затвердження запозичень, які можна об'єднати у певний лексичний ряд, базуючись на їх загальному значенні і повторюваності будь-якого одного структурного елемента (слова з компонентом – *мен: ноумен, бізнесмен, клубмен; – мейкер: кліпмейкер, відеомейкер, іміджмейкер, ньюсмейкер*, а також слова, які закінчуються на суфікс *-ер (-ор)*, що позначають особу, яка здійснює яку-небудь діяльність або виконує певну функцію: *дилер, рієлтор, дистриб'ютер*); 8) наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем, які обслуговують ту чи іншу тематичну галузь (наочним прикладом може слугувати система позначень у електронно-обчислювальній техніці – ця сфера обростає все новими іншомовними, англійськими за походженням, номінаціями (*сканер, принтер*); 9) потреба в нових номінаціях у сфері моди, престижності, підвищення власного авторитету в очах оточення (*грумінг, фріндж*); 10) потреба у позначенні комунікативно актуального поняття: адже якщо поняття торкається життєво важливих інтересів людей, то і слово, що його позначає, стає загальноживим (*приватизація, демократизація, ваучер, рекет, реформи, екологія, маркетинг*); але з часом комунікативна актуальність поняття може втрачатися

і, відповідно, слово виходить із центра мовленнєвого спілкування на периферію.

Нерозривність зовнішніх, екстралінгвістичних, і внутрішніх, лінгвістичних, причин запозичення підкреслювало багато мовознавців. «Внутрішнє і зовнішнє в історичному розвитку мови не тільки пов'язані й переплетені, але й нерідко переходять одне в одне» [1, с. 21].

Таким чином, зовнішні причини запозичення, значною мірою підштовхуючи до життя мовні причини запозичення, вступають з ними у взаємодію, створюючи набір екстралінгвістичних і лінгвістичних причин, які сприяють запозиченню слів з однієї мови в іншу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка в 30-90-е годы XIX века. – М.-Л., 1965.
2. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Самовженко Т.С. Фінансовий словник. – К., 2000.

Поступило в редакцію 18.03.2002 г.

*Балацька Ю.Ю.
(Симферополь, Україна)*

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНОГО ПОНЯТТЯ «ВОЛЯ» ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Кожен народ має свою «картину світу», характер якої визначає мова, носієм якої він є. Мовна «картина світу» у значній мірі зумовлюється особливостями позначення будь-яких фрагментів дійсності за допомогою фразеології, яка, як загально відомо, має чітко виражений антропологічний характер. Саме психологія дає змогу побачити людину у всій повноті виявів і збагачує суміжні дисципліни своїми здобутками. Для лінгвістів в першу чергу становлять інтерес мовні засоби, що використовуються для позначення психічних процесів людини.

Останнім часом учені приділяють увагу проблемі ідеографічного опису фразеологічного складу мови. На сучасному етапі фахівці стверджують, що «навіть чи варто ставити перед собою програму-максимум – глобального охоплення й описання в ідеографічному аспекті фразеологічного складу в цілому. Доцільніше вирізняти й описувати окремі поняттєві поля, тобто йти не за принципом «згори-вниз», а за принципом «знизу-вгору» [1, с.16; 2, с.62].

Отже, виникає потреба використання досягнень психологічної науки для того, щоб вирізняти, систематизувати і описати такі фразеологічні мікросистеми, які не розглядалися раніше. Саме так стає можливим вирішення проблем ідеографічного опису всього фразеологічного складу мови.

Систематизуємо групу ФО, які за семантичними ознаками співвідносяться з екстралінгвістичним поняттям «Воля». Зрозуміти, що таке воля, можна за умови об'єднання усіх точок зору на це поняття, бо в пересічній і науковій свідомості волю